

KRIGEN OG PRISNIVEAUET

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 17. Decbr. 1915

Af

Jens Warming.

Det gældende Prisniveau er for det første højt, og dernæst tillige skævt, d. v. s. de forskellige Varer er ikke steget lige meget. Prisniveauet er saa skævt, at man egentlig snarere burde tale om et Prispennemsnit, thi det første Ord forudsætter jo, at de forskellige Varers Priser er naaet til at komme i et vist „Niveau“ i Forhold til hverandre.

Eksempler paa Prisniveauets Skævhed kan hentes fra vore egne Detailpriser, jfr. Statistiske Efterretninger. Endvidere kan henvises til Economist's Indextal, jfr. følgende Uddrag:

	Slutningen af		Stignings- procent
	Juni 1914	Novbr. 1915	
Korn og Kød	579	871 ¹ / ₂	50,5
Andre Fødevarer (The, Sukker, Smør m. m.)	352	444	26,1
Tekstilvarer	616 ¹ / ₂	691	12,0
Mineralske Produkter	464 ¹ / ₂	667 ¹ / ₂	43,7
Gummi, Tømmer, Olier m. m. . .	553	826	49,4
I alt . . .	2 565	3 500	36,5

KRIGEN OG PRISNIVEAUET

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 17. Decbr. 1915

Af

Jens Warming.

Det gældende Prisniveau er for det første højt, og dernæst tillige skævt, d. v. s. de forskellige Varer er ikke steget lige meget. Prisniveauet er saa skævt, at man egentlig snarere burde tale om et Prisingennemsnit, thi det første Ord forudsætter jo, at de forskellige Varers Priser er naaet til at komme i et vist „Niveau“ i Forhold til hverandre.

Eksempler paa Prisniveauets Skævhed kan hentes fra vore egne Detailpriser, jfr. Statistiske Efterretninger. Endvidere kan henvises til Economist's Indextal, jfr. følgende Uddrag:

	Slutningen af		Stignings- procent
	Juni 1914	Novbr. 1915	
Korn og Kød	579	871 ¹ / ₂	50,5
Andre Fødevarer (The, Sukker, Smør m. m.)	352	444	26,1
Tekstilvarer	616 ¹ / ₂	691	12,0
Mineralske Produkter	464 ¹ / ₂	667 ¹ / ₂	43,7
Gummi, Tømmer, Olier m. m. . .	553	826	49,4
I alt . . .	2 565	3 500	36,5

Det vil ses, at den første og den sidste Gruppe er steget ca. 50 %, men Tekstilgruppen kun 12 %. Endnu større Udsving ses naturligvis ved de enkelte Varer, jfr. omstaaende Tabel, der er en Udskrift af Economist's store ugentlige Tabel over Engrospriser; for hver Vare er en enkelt Type udvalgt, jfr. Parenteserne, og der er benyttet Middeltallet mellem højest og lavest. I Løbet af de omhandlede 17 Maaneder er Indigo altsaa steget 333 %, Sukker 105 %, Dansk Smør 50 % og Kanadisk Flæsk 50 %, medens Kaffe er faldet, The, Jute, Tobak og Cement uforandrede, og Gummi og Jern kun steget 5 %. Endvidere skal forskellige Slags Medicin være steget ganske svimlende. Udenfor de egentlige Varer kan nævnes Skibsfragter, der er steget umaadeligt, og Arbejdslønnen, der paa flere Punkter er steget lidt, medens Husleje er fulgt daarligere med, og adskillige Tarifer for Banefragter, Gas, Elektricitet, Skolepenge, Hospitalsbenyttelse, Skatter, Gager m. m. er ganske uforandrede.

Denne Skævhed i Prisniveauet er ganske forstaaelig. Dels har Krigens Efterspørgsel og Forstyrrelser ramt de forskellige Varer meget forskelligt, dels er visse Ting i sig selv meget langsommere i sine Bevægelser end andre. Dette sidste gælder f. Eks. Banetarifer, thi Krigen stiller jo i og for sig store Krav til Banerne, men en Forhøjelse kræver en Lov, og derfor bliver det Skibsfragterne alene, der viser Stigning. Særlig skal jeg dog pege paa Arbejdslønnen, der fra gammel Tid har Ry for at være langsomt bevægelig, jfr. Falbe-Hansen, Stavnsbaandsløsningen II, S. 116. Man har senere villet hævde, at efter at Fagforeningerne havde faaet saa stor Magt, galdt dette

	Enhed	Begyndelsen af						Stignings- procent
		Juli 1914			Decbr. 1915			
		£	s	d	£	s	d	
Kaffe (Central American, gd. ord. to mid.)	cwt.	.	66	6	.	58	.	÷ 15
Jute (common to fair)	ton	16	5	.	16	5	.	0
Huder (salted Australian)	lb.	.	.	8 ^{3/4}	.	.	10	14
Gummi (Para, fine, hard, spot)	lb.	.	2	9 ^{1/2}	.	2	11 ^{1/4}	5
Indigo (Bengal)	lb.	.	3	3	.	14	1	333
Jern (scotch pig iron, cash)	ton	.	57	2	.	59	9	5
Bly (Eng. pig)	ton	19	10	.	29	.	.	49
Tin (English ingots)	ton	144	.	.	167	.	.	16
Kakao (Ceylon)	ton	39	.	.	52	.	.	33
Petroleum (Water white)	8 lbs.	.	.	8 ^{1/4}	.	.	11	33
Cement (Best, dlvd)	ton	.	38	6	.	38	6	0
Smør (Russian)	cwt.	.	102	.	.	135	.	32
— (Danish)	—	.	121	.	.	181	.	50
Flæsk (Canadian)	cwt.	.	60	.	.	90	.	50
Sukker (Refined — London-Granulated)	cwt.	.	15	10 ^{1/2}	.	32	7 ^{1/2}	105
The ¹⁾ (Indian and Ceylon, Broken & Fammings)	lb.	.	.	7 ^{7/8}	.	.	7 ^{3/4}	÷ 1,6
Tommer ²⁾ (Canada 1st pine)	std.	39	10	.	42	10	.	8
Tobak (Virginia leaf, common to fine)	lb.	.	.	11 ^{3/4}	.	.	11 ^{3/4}	0
Uld (S. Aus., Greasy ave.)	lb.	.	1	1 ^{1/2}	.	1	3 ^{1/4}	22

ikke længere, thi disse vilde sørge for, at Lønnen straks fulgte med Priserne. Jeg tror imidlertid, at Reglen gælder endnu; under opadgaaende Prisniveau lader Fagforeningerne sig nøje med en mindre reel Lønstigning ved hver Overenskomst, end de ellers vilde kræve; de er ikke klar over, hvor meget af det opnaaede der

¹⁾ Af de talrige The-Kvaliteter er nogle steget, andre faldet.

²⁾ Skandinavisk m. m. steget stærkere.

medgaar bare til at bevare status quo; paa Generalforsamlingen ser det dog ud af en Del, at man kan præsentere saa og saa mange opnaaede Øre eller Procent; Arbejdsgiverne synes ogsaa, at de har været ganske flotte, og med de langvarige Tarifer kan det jo ogsaa være ret generende for den udenlandske Konkurrenceevne, naar Lønnen stødvis skal fordyres med alle de Procent, den i Virkeligheden er sunket i Tarifperioden. Under stillestaaende Prisniveau vilde et Par Procent reel Lønforhøjelse sikkert være ligesaa lette at opnaa, som de 5—10 0/0, der siden Aarhundredskiftet kræves hvert 5te Aar blot for at bevare den reelle Løn.

At denne Skævhed i Prisniveauet igen maa udjævnes, er givet, thi de forskellige Branchers normale Produktivitet er saaledes harmoniseret, at man ellers vilde flytte de produktive Kræfter fra dem med den lille Prisstigning til dem med den store; de Egne, der baade kan producere Mais og Bomuld, vilde selvfølgelig kaste sig over Maisen, hvis det saa ud til, at denne varigt vilde være steget mere end Bomulden. Om det høje i Prisniveauet vil forsvinde, kan være mere tvivlsomt, jfr. nedenfor; og — bortset fra de mange yderliggaaende Tilfælde — kan det altsaa ikke med Sikkerhed siges, om det bliver de lave Priser, der gaar op, eller de høje, der gaar ned; men Harmoni maa der atter komme, saavidt det under Forholdenes hastige Udvikling overhovedet kan naas. Som et Eksempel herpaa kan peges paa Landejendoms-Priserne; de, der er saa letsindige at købe Gaard til de nugældende Priser, burde betænke, at hvis en Del af Produktpriseres Stigning skulde blive bestaaende, maa Arbejds-

lønnen og forskellige andre Udgifter før eller siden bringes i Harmoni dermed; Landbruget nyder altsaa godt af de behagelige Følger af Prisniveauets Forandring, man har endnu ikke mærket tilstrækkeligt til de ubehagelige.

Foreløbig er Skævheden imidlertid en Nødvendighed; thi der er uhjælpelig mindre Flæsk i Verden end ellers, og derfor maa Forholdet f. Eks. mellem Arbejdsløn og Flæskepris staa saadan, at Arbejderne spiser mindre Flæsk end ellers. Vel kan et Landbrugsland som Danmark gøre en Del for at forbeholde sig selv en forlods Part af sin Produktion, men kun ved at gøre Dyrtiden saa meget des føleligere i Ulandet; thi for Verden som Helhed gælder det ubarmhjertigt: Der er mindre Flæsk; Krigen har sine egne Begreber om lige og skævt.

Paa den anden Side betyder Skævheden ogsaa betydelige Avancer. Ligesaa vist som der er mange, hvis Udgifter er steget stærkere end deres Indtægter, er der ogsaa mange, for hvem det omvendte gælder, og derved kommer vi til den allerinteressanteste Side ved Skævheden: Det er i Virkeligheden for en meget stor Del den, der financierer Krigen. De, som — paa Forbrugernes og Statskassernes Bekostning — tjener Formuer under Krigen, er dem, som især tager Del i Krigsloanene, og jo længere Krigen varer, des mere gælder dette; Krigens Kapitaler kan kun skaffes enten af Formuerne eller af Indtægterne, og jo mere Formuerne (Forraadene) opbruges, des mere maa Krigen bero paa Indtægterne, og navnlig paa de her omtalte ekstraordinære.

Enhver økonomisk Opsvingsperiode med stigende

Priser viser det samme: Prisstigningens Mangel paa Samtidighed for de forskellige Varer, og dens ulige Størrelse bevirker, at nogle har ekstraordinære Indtægter; heraf udgaar (foruden et stort Luksusforbrug) en ekstraordinær Opsparing, og det er denne, der bærer det positive Resultat, der altid kommer ud af en saadan Periode, nemlig at Mængden af reelle Kapitalgenstande (Huse, Maskiner, Skibe, Baner osv.) er forøget stærkt. Man maa nemlig ikke tro, at det er Opsparinger fra de daarlige Aar, der bærer den store Kapitalfastgørelse i de gode; ja maaske en lille Del kan hidrøre fra Lagre, der er opsamlet i de daarlige Aar; og i et Land med Danmarks ensidige Produktionsforhold vil en Del blive laant i Udlandet (jfr. min Afhandling i dette Tidsskrift 1909, S. 549, eller min Haandbog S. 378). Men Hovedmassen af de Kapitaler, der bindes i de gode Aar, er alligevel født ud af disse Aars egen travle Virksomhed og egne Konjunkturavancer.

Heri ligner Krigen altsaa en almindelig Opsvingsperiode, kun at denne resulterer i reelle Kapitalgenstande, Krigen i Kvasikapital. De Formuer for Enkeltmand, der kommer til Eksistens, bestaar i det ene Tilfælde af Huse osv., der selv skaffer Renterne, i det andet Tilfælde af Statsobligationer, der kun kan forrentes ved Skatter, altsaa ved at flytte Penge fra den ene Lomme til den anden. Og den store ubemidlede Befolkning, hvis Afsavn under Dyrtiden har været Basis for de nye Formuers Dannelse, skal alligevel bagefter være med til at betale Renterne gennem Skatterne. — Ogsaa deri ligner Krigen en almindelig Opsvingsperiode, at Opsparingen af Avancerne ikke altid er

helt frivillig; Hærens Leverandører maa tage en Del af Betalingen i Statsobligationer, ligesom Byggespekulantens Leverandører maa tage Prioriteter, og ligesom den solide Bygherre maa tage en Del af sin Avance i Form af den af ham selv ejede Del af Bygningsværdien. — Endnu skal bemærkes, at det er en Følge af det udviklede, at Maksimalpriserne i Tyskland er i Modstrid med de fiskale Interesser; jo højere Priser, des større Avancer, og des mere heraf opspares og laanes til Regeringen; jo lavere Priser, des mere bruger Befolkningen, og des vanskeligere bliver det at faa nok ogsaa til Hæren.

Tabet ved Dyrtiden rammer jo ikke mindst de fastlønnede, medens Avancen navnlig tilfalder Landmændene og Forretningsverdenen. Dog er det en Misforstaaelse at mene, at alle Forretningsmænd tjener paa en Prisstigning; det kommer an paa, om den begynder ved den færdige Vare (og derfra maaske breder sig til dens Raastof) eller om den begynder med Raastoffet (der kan være fælles med en anden Branche, der har faaet Prisstigningen fra den gode Side), og saa mere eller mindre hurtigt og fuldstændigt overvæltet paa den færdige Vare. Ogsaa et almindeligt økonomisk Opsving kender Brancher, som faar Prisstigningen den gale Vej, noget som vor Industribetnings Redaktion ofte gør opmærksom paa; og fra Krigskonjunkturerne kan her peges paa Papir- og Øl-Industrien, der ikke har haft forøget Afsætning af Betydning, men har haft fordyrede Raa- og Hjælpestoffer, og først sent eller slet ikke har kunnet vælte en Del heraf over paa Kunderne. Endvidere kan peges paa Svineavlen, der i Krigens første Halvaar var urentabel

(naar den saas isoleret fra Kornavlen), fordi Kornet straks steg stærkt, medens man for største Delen var nødt til at fede de Svin færdige, som man var begyndt paa, og hvis Antal var større, end der nu svarede til Verdenssituationen. Først da det formindskede Tillæg hen ad Foraaret begyndte at mærkes som aftagende Slagtninger, begyndte den stærke Prisstigning, der atter gjorde Svineavlen rentabel. Efter at Kornpriserne saaledes havde trukket Flæskepriserne med sig, skete der saa ganske vist det mærkelige, at Flæskepriserne nu i deres Tur tog Têten (maaske p. Gr. af for stærk Indskrænkning af Svineholdet; eller maaske som et specielt dansk Fænomen paa Grund af Afsætningen til Tyskland), medens Kornet faldt, saaledes at Avlen Sommeren igennem endog var ekstra rentabel; men selve den Udvidelse af Svineholdet, som alt dette medførte, har sikkert været medvirkende til, at Kornpriserne atter tog Fart midt i Efteraaret. Svineavlen har altsaa afvekslende faaet Prisstigning fra den behagelige og den ubehagelige Side.

Men en Gang maa Krigen høre op. Der vil da være tre Forhold, som meget hurtig vil paavirke Priserne nedefter: Spærringerne vil høre op; Ruslands Korn, Oliekager, Hamp m. m. vil komme paa Markedet; Tysklands Farver og andre Kemikalier kan komme til England; og Sydamerikas Produkter er ikke mere indespærret af Mangel paa Skibsrum. Hærforbruget af Korn, Kød, Kobber m. m. vil høre op; alt det, der ødelægges af Hærene, vil blive bevaret; alt det, der spildes og fordærvs under Transporterne, ligesaa. Dette vil paa de fleste Punkter betyde Prisfald, paa

enkelte Punkter maaske kun Standsning i Prisstigningen. Endelig kan for vort eget Vedkommende nævnes, at den Overpris paa Landbrugsprodukter, som vort Naboeforhold til Tyskland medfører — udover den i øvrigt ogsaa særdeles høje Pris, der gælder paa Verdensmarkedet — vil forsvinde, saasnart Tyskland faar fri Forbindelse med Verden. Der har jo til Tider været en ganske abnorm Fordel ved at sende Smør, Flæsk m. m. sydpaa i Stedet for vestpaa, saaledes at det har været nødvendigt at regulere Smør- og Flæske-Eksporten; men saasnart Tyskland kan faa Kopra fra Indien, Smør fra Sibirien, Fedt og Flæsk fra Amerika osv., vil det selvfølgelig ikke byde sine Naboer en Overpris.

Ved Belysningen af de øvrige Faktorer, der efterhaanden vil gøre sig gældende for Prisniveauet, maa der sondres mellem Faktorer paa Varesiden og paa Pengesiden; thi Prisen er jo et Forhold mellem Varers og Penges Værdi, og dette Forhold er undergivet Forandringer fra begge Sider. Paa Varesiden vil det snart vise sig, at Produktionsevnen som Helhed ikke har lidt nogen varig Skade, men dog en midlertidig, og desuden vil der gaa nogen Tid, inden Udbud og Efterspørgsel kan finde hinanden; naar Produktionen ikke hurtigt bliver normal, er det paa flere Omraader mindre, fordi den i og for sig ikke kan det, fordi de produktive Kræfter mangler, end fordi Forbindelserne er i Ulave. De mange Millioner hjemvendte Soldater samt Krigsindustriens Arbejdere kan ikke beskæftiges, før der er Købeevne; men Købeevnen kommer ikke, før Soldaterne har faaet Arbejde; og saaledes vil der indtræde en Situation, der i meget minder om de

sædvanlige Perioder af daarlige Konjunkturer, hvor Priserne altid synker; man kalder det Overproduktion, men burde kalde det Underforbrug. Det er navnlig i Industrien, at det saaledes mere er Forstyrrelserne end Ødelæggelserne, der hindrer Produktionen i at blive normal, medens der i Landbruget er en Del virkelige Ødelæggelser, om end mindre end ofte antaget. Jeg skal nu nærmere omtale disse Hovederhverv og begynder med Landbruget¹⁾.

Mest hæmmet vil Landbruget være der, hvor Kampfronterne har staaet i længere Tid. Men tænk vi os, at der langs hele den fransk-belgisk-engelske Front er et 30 km bredt Bælte, der er saa ødelagt af Løbegrave og Granater, at det foreløbig helt maa opgives som Ager, da betyder dette kun $\frac{1}{4}$ % af Verdens Kornhøst. Hertil kommer saa de andre Fronter og de Egne, Krigen har hærget paa anden Maade; endvidere de Arealer — ogsaa i de neutrale Lande — som er blevet forsømt paa Grund af Indkaldelserne eller udpint paa Grund af Krigens Konjunkturer; endvidere Mandefaldet af selvstændige Landmænd, der vanskelige kan erstattes end Tabet af Landarbejdere, dyr Hestekraft m. m. Men jeg er ganske overbevist om, at for Kornavlens Vedkommende vil Virkningerne heraf meget hurtig overvejes af Krigens Stimulanser til Landbruget; thi Krigen har givet Stødet til en lang Række Fremskridt, der maaske enkeltvis ikke betyder meget, men som tilsammen vil faa varig Betydning. Hos os selv har der saaledes været stærkt Liv i saa-

¹⁾ Dette Emne har jeg nylig behandlet fyldigere i et Foredrag om Landejendoms-Priserne, der er trykt i Beretningen fra det fynske Landbodelegeretmøde den 27de November.

danne Grundforbedringer som Dræning og Mergling, dels fordi Kornpriserne opfordrede dertil, og dels fordi Landmanden har faaet Raad til at afholde Bekostningen. Endvidere har man udvidet Kartoffelarealerne og anskaffet Kogekedler til Kartofflerne; men herved avles der næsten dobbelt saa meget Foder af Arealet som ved Korn, og navnlig Svin trives udmærket paa Kartoffler. I oversøiske Lande har man udvidet Kornarealerne; i Rusland har man faaet Brændevinsforbud, der virker saa udmærket, at det sandsynligvis vil blive opretholdt, og derved vil Bøndernes Produktivkraft vokse stærkt; og i Tyskland har man opfundet en ny Metode til at fabrikere Salpeter, efter Sigende i store Mængder og billigt. I alle Lande har de dyre Foderpriser lært Folk at økonomisere med Foderet eller at erstatte Heste, Havre, Hø og Halm med Automobiler, Motorplove og Benzin. Alt dette — mere Korn, flere Kornsurrogater, mere Økonomi med Kornet — vil hurtigt føre Kornpriserne ned, navnlig da Besætningerne ikke lige straks er store nok til at aftage deres normale Foder.

Noget langsommere vil det gaa med at faa Avlen af dyriske Produkter bragt paa Fode, fordi Besætningerne mange Steder er stærkt reducerede, og fordi Tillæget kræver Tid, navnlig for Heste. Ogsaa for Hornkvæget kræves der ret lang Tid, men baade for Smørret og Kødet gives der Surrogater, hvis Produktion hurtigt kan udvides, nemlig Margarine og Flæsk, og derved kan Priserne alligevel ret hurtigt begynde at synke. Medens Englands Indførsel af Smør i flere Aar har holdt sig omkring 210 Mill. kg, og dets egen Smørproduktion ligeledes menes at have stagneret,

er dets Forbrug af Margarine (indført eller hjemme-produceret) fra 1908 til 1913 steget fra 90 til 143 Mill. kg, og under de abnorme Smørpriser i November anslaaes Forbruget at have været saa stort, at det svarede til 200 Mill. kg pr. Aar. Nu vil selvfølgelig mange Forbrugere vende tilbage til Smørret, saasnart Prisen bliver overkommelig, og hvis Margارينen skulde oparbejdes paa bar Bund, vilde de fleste vende tilbage. Men naar der som her kun er Tale om at forstærke en Bevægelse, der i Forvejen havde god Fart, er der Grund til at vente varige Virkninger af Efteraarets Panik. Ogsaa i andre Lande kan Margarine-Forbruget ventes at ville vokse, og det er værd at lægge Mærke til, at Danmark er Foregangsland med at bruge Margarine, baade pr. Individ (16 kg) og i Forhold til Smørförbrug (dobbelt saa stort som dette); da vi ellers er ret knæsne med Kosten, vil andre sikkert lære at nøjes med det, som vi kan nøjes med, og skønt Kokos-Palmen er 8 Aar om at blive ydedygtig, er der ingen Fare for Mangel paa Hoved-Raastoffet, Kopra; thi der er store Plantager under Opvækst. — Der er saaledes al Grund til at tro, at Margارينen er i Stand til at fylde det Hul i Smør-Produktionen, som Besætnings-Reduktionerne har fremkaldt.

Da der ikke er opfundet noget Præparat, der erstatter Kød og Flæsk paa samme Maade, som Margارينen erstatter Smør, er der ingen tilsvarende Udsigt til varig Formindskelse af Kød-Produktionen. Danske Landmænd har da ogsaa i flere Aar i stigende Grad kastet sig over Produktion af Kød og Flæsk, medens de næsten lod Smørret stagnere, jfr. baade Udførselsstatistiken og Kreaturtællingerne (flere Svin, Stude og

Kalve, men stagnerende Antal Køer; flere Tyre af Kød-race). Derfor vil Besætningerne i denne Henseende blive bragt op til deres Størrelse før Krigen; men dertil kræves ikke saa lang Tid, som en tilsvarende Udvidelse fra normal Basis vilde kræve¹⁾; dels frigøres der produktiv Kraft fra Malkekvægsbesætningerne, navnlig Foder, men ogsaa Tillægsdyr, hvor Racerne ikke er for udprægede; og dels vil Reduktionerne i de fleste Lande været foretaget saaledes, at man har slagtet de Dyr, som alligevel snart skulde sættes ud, men bevaret de Dyr, som skulde bruges til fortsat Avl. Hurtigst vil Kødprisen dog blive paavirket gennem Flæsket, thi der gaar kun ét Aar fra Parringen, til de fødte Grise er slagtemodne, og Soen føder som bekendt 2 Gange en halv Snes Grise i den Tid, hvor Koen kun føder én Kalv. Det er gennem Svinene, at Kødmangelen hurtigst kan tilfredsstilles, og Samfunds- og Privatinteresse vil mødes deri, at det nuværende knappe og dyre Foder især skal bruges til Svinene og i mindre Grad til Hornkvæg, som først bliver fede, naar Kødmangelen er mindre følelig. Derfor lurer alle Landmænd paa denne Chance, og man kan være sikker paa, at naar den første Fredshøst er moden, saa er talrige Smaagrise ogsaa rede til at fortære den. Nu er Kød og Flæsk ganske vist kun til en vis Grad Surrogater for hinanden, idet Smagen m. m. ogsaa betyder noget;

¹⁾ Hvor hurtigt en normal Udvidelse kan foregaa, kan ses af Stigningen i Antal Hornkvæg i Danmark 1903—09, der udgjorde 22 %. Men Reduktionen i Europas + Amerikas samlede Bestand af Hornkvæg er sikkert langt fra 10 %. Herved maa dog erindres den normale Tilvækst, samt at den lokale Virkning kan være større end den universelle; hvis Argentinas Kød ikke faar Adgang til Centraleuropa, vil vort Naboforhold fremdeles være værdifuldt.

men jo højere Prisen er, des mere maa Smagen give efter, og desuden er Svinebesætningerne i flere Lande stærkest reduceret, saa at der mere er Tale om at genvinde tabt Terræn end om at erobre nyt.

Selvfølgelig skal der Tid til, inden Landbrugets Produktion er fuldt normal; men jeg tror dog, at mange har overdrevne Forestillinger herom. Og foruden af den tiltagende Produktion vil Priserne blive paavirkede af den svage Købeevne, der i dette Tilfælde — mod Sædvane — ogsaa vil gaa ud over Landbrugsprodukterne, jfr. nedenfor.

Medens der saaledes vil gaa et Par Aar, inden Landbrugets Evne til at producere Livsfornødenheder i det væsentlige er normal, vil Krigens Virkninger paa Industriens Produktionsevne være langt svagere, baade Ødelæggelserne og Stimulanserne. Navnlig har Industrien ikke været udsat for de Ødelæggelser som Landbruget. Vel har Fabrikerne faaet deres Part af Bomberne, men dog snarest under Middel, thi de største Byer som Bryssel, Antwerpen og Warschau er som Regel rømmet i Tide; endog den belejrede Przemysl er ret uskadt. Dernæst har det, de vigende Hære har ødelagt, især været Trafikmidlerne og Forraadene, derunder Landbrugets Forraad og Besætninger samt Industriens Forraad, men ikke Industriens faste Kapital. Hertil kommer endelig, at Landbruget ogsaa i andre Egne, ja i de neutrale Lande, har maattet indskrænke Besætningerne af Fodermangel, eller faktisk indskrænkede dem, fordi Kødmangelen satte Priserne op; men Maskiner hverken spiser eller kan spises; har man ikke Kul og Raastoffer til dem, kan man lade dem staa, og naar lige undtages Tysklands Kobber-

mangel o. l., har man heller ikke været fristet til at ødelægge Maskinerne for at benytte det deri bundne Materiale.

Foringelse af Industriens faste Kapital vil dog være sket ved Slid under forceret Drift (Hærleverancer)¹⁾, eller fordi der under Indkaldelserne manglede dygtige Folk til Tilsyn og Reparation; endvidere fordi de høje Materialpriser og Renter har fristet til ikke at forny de slidte og forældede Maskiner mere end højst nødvendigt, og fordi Udvidelser er udsat, dels af samme Grund, dels af Hensyn til de usikre Forhold. Endvidere kan selve Mandefaldet have medført, at der paa nogle Omraader vil komme til at savnes faglærte Arbejdere og Funktionærer; og mange hjemvendte fra Skyttegravene vil savne Energi og Initiativ. — Men paa den anden Side er Industriens Produktionsevne som Regel ikke fuldt udnyttet; mange Fabriker er bygget med voksende Afsætning for Øje, og i de fleste Brancher er der flere konkurrerende Bedrifter, end der er Brug for²⁾. Der kan derfor sagtens produceres det normale, selv om enkelte er mindre leveringsdygtige, ligesom der er et vidt Spillerum ved Over- og Natarbejde. Industrien staar altsaa her langt gunstigere end Landbruget, hvor kun manglende personlig Dygtighed medfører ufuld-

¹⁾ Der er ogsaa de Brancher, hvor der er slidt meget lidt paa Anlægget, fordi der manglede Raastoffer, Arbejdere eller Afsætning. I Tyskland er endvidere Handelsflaaden uslidt, ligesom alle de Baner, der ikke benyttes af Militæret, har haft lille Trafik; Danmark har under Krigen lejet Jernbanevogne i Tyskland.

²⁾ Specielt vil de under Krigen startede Bedrifter, som skal erstatte Tilførsler, man er afskaaret fra, virke som Dublering af Industriens faste Kapital og Produktionsevne, naar den sædvanlige Producent atter kan levere.

stændig Udnyttelse af Produktionsevnen. Desuden kan der hurtigt laves flere Maskiner, medens der skal Tid til at lægge Kvæg til og bringe forsømte Marker i Drift; Industrien er jo i det hele vant til hurtig Amortisation og Fornyelse af sit faste Anlæg, og Maskinfabrikkerne er derfor indrettede paa at kunne levere mange industrielle Maskiner. Og skulde den dyre Kapital og de høje Maskinpriser hæmme Fornyelsen, da betyder det i overordentlig mange Tilfælde blot, at man fortsætter med Maskiner, som er fuldstændig funktionsdygtige, men blot ikke helt moderne.

Medens det saaledes kun vil være paa specielle Omraader, at Industriens Produktionsevne midlertidig er hæmmet af Krigens Ødelæggelser, vil der ogsaa her være en Del Stimulanser, der som Helhed hurtigt vil overveje Ødelæggelserne. Vel er der nogle Industrier, som snarest har været nødt til at fare i Mag under Krigen, f. Eks. fordi de havde svært ved at faa Raastoffer, og de har da kun haft den merkantile Stimulans at skaffe sig nye Forbindelser til at levere disse Stoffer. Men der kan dog ogsaa nævnes en Række Omraader med Stimulanser til tekniske Fremskridt og kvantitative Udvidelser. Mest nærliggende er det her at pege paa selve Krigsindustrien, men dennes Fremskridt vil dog kun have varig Betydning paa den normale Industri, hvor Hærene og Flaaderne har haft et stort Forbrug af Artikler, som ogsaa det civile Liv har Brug for, f. Eks. Automobiler. Endvidere vil den knappe Arbejdskraft i de krigsførende Lande sikkert have fremskyndet Udviklingen fra Haandværk til Stordrift, og efter Freden kan der paa flere Omraader ventes Statsmonopoldrift, som yderligere vil

koncentrere Bedrifterne. England har været nødt til at producere Varer, som det ellers har faaet fra Tyskland, og i det hele er det vel vaagnet op af sin søvnige Konservatisme, saa at det vil lægge sig efter mere moderne Produktionsmetoder. Ogsaa i de neutrale Lande har man paa mange Punkter været afskaaret fra de sædvanlige Tilførsler fra Udlandet, og har derfor startet ny Produktion; ofte vil dette kun vare indtil Freden, men der er ogsaa Tilfælde, hvor man er kommet over det døde Punkt, saa at Produktionen kan blive livskraftig ogsaa under normale Forhold. Specielle for de neutrale Lande er endelig Stimulanserne til Møbel-, Klaver- og Luksusindustrien m. m., fordi der har været god Afsætning til dem, som har tjent de store Avancer under Krigen.

Det, der vil genere Industrien efter Krigen, er altsaa ikke Ødelæggelserne, men Forstyrrelserne; ikke manglende Produktionsevne, men manglende Afsætning, og Virkningerne heraf paa Priserne er jo stik modsatte. Høje Priser paa Industrivarer kan derfor som Regel (blandt Undtagelserne kan maaske nævnes Maskiner o. l.) kun ventes at ville vare, hvor der er Mangel paa Raastoffer; og vel kan Forholdene i nogle Raastof-Produktioner være analoge med Landbrugets, men i andre er der intet i Vejen, bl. a. fordi det navnlig er oversøiske Produkter. Halvdelen af Verdens Faar findes saaledes omkring den 30te Breddegrad mod Syd, der skærer Australien, Kap, Uruguay og Argentina; desuden findes der mange Faar i Nordamerika, New Zealand og Britisk Indien, og det Land i Europa, som har flest Faar, er England; men her er Besætningsreduktionerne minimale.

De Forstyrrelser i Afsætningen, som maa befrygtes, skyldes navnlig svigtende Købeevne. De Familier, der har mistet deres Forsørger, eller hvis Forsørger er blevet Invalid, vil saaledes faa et stærkt reduceret Forbrug af Industrivarer og Husrum, idet der først maa gøres Udvej for Føden. I de krigshærgede Egne vil man bringe store Ofre for at faa Bygningerne genrejste og Besætningerne supplerede og vil derfor ligeledes spare stærkt paa Industrivarer; Stats-Erstatningerne vil nok hjælpe noget, men der vil gaa en Tid, inden disse bliver fastsat og udbetalt, og de mest hærgede Egne som Galizien vil, hvordan Freden saa end bliver, komme til at høre til en kapitalsvag Stat. Dernæst vil der hurtigt komme en betydelig Arbejdsløshed, naar de mange Millioner Soldater hjemsendes, og naar Krigsindustrien hører op; thi de merkantile Forbindelser er i Ulave, saa at Udbud og Efterspørgsel ikke kan finde hinanden; A er arbejdsløs, fordi B ikke har Raad at købe hans Produkt, og B er arbejdsløs, fordi A ikke har Raad — den kendte meningsløse Situation, som kan være ret hardnakket, og som en bedre Samfundsorganisation maatte kunne hindre.

Noget nemmere vil Industrien slippe over den Svækkelse af Købeevnen, som Skatterne forvolder; thi det bliver mest en Flytning af Købeevnen, og i en for Industrien gunstig Retning. Skatterne skal nemlig særlig benyttes til at betale Renter af Statslaanene, og det vil jo navnlig være velstillede Mennesker, som har kunnet tage Del i Krigslaanene; disse vil altsaa kunne udvide deres Forbrug med Renterne, medens den modsvarende Formindskelse af Forbruget fordeles over

alle Skatteydere, derunder ogsaa de mindre bemidlede. Da man nu bruger en stigende Andel af sin Indtægt til Industrivarer, jo større den bliver, men en aftagende Andel til Landbrugsvarer, vil denne Flytning af Købeevnen altsaa gavne Industrien og skade Landbruget. — Andre Dele af Skatterne faar imidlertid en anden Anvendelse, saa at Industrien næppe ligefrem faar positiv Fordel af dem. En Del gaar saaledes til Invalideunderstøttelser, og en Del af Indehaverne af de nye Statsobligationer vil ikke bruge Renterne til at leve for, men til at skaffe sig en ny Driftskapital i Stedet for den, de maatte anbringe i Statsobligationer.

En for Industrien speciel Forstyrrelse i Afsætningen er endelig de nationale Antipatier og de muligvis deraf flydende Toldmure; de sidste vil specielt blive anbefalet ud fra Frygten for en ny Krig, idet man maa være uafhængig med alt, som direkte skal bruges i Krig, eller med Specialraastoffer, som den ene Industri køber af den anden. Antipatierne alene vil næppe faa nogen mangeaarig Virkning; thi man vil snart igen købe der, hvor man bliver bedst og billigst betjent; men det er i Begyndelsen, at Industrien vil lide under Forstyrrelser i Afsætningen, og i Begyndelsen vil Antipatierne betyde en Del. Virkningen er selvfølgelig lokal; visse tyske Industrier vil miste en Del af deres engelske Marked, og visse engelske Industrier en Del af deres tyske, og til Gengæld vil den tilsvarende hjemlige Industri i begge Lande faa forøget Afsætning. Men derfor vil det alligevel føles som en stor Forstyrrelse for de til disse Industrier knyttede Arbejdere (særlig faglærte), Funktionærer, Arbejdsgivere og Kapitalister, og deres svækkede Købeevne vil atter

kunne mærkes i andre Fag. Det kan ikke undgaas, at der kommer et betydeligt Spild af Fagdannelse og Kapital, naar saadanne Industrier ligefrem skal dubleres, og for Kapitalens Vedkommende kommer dette særlig ubelejligt, fordi Tiden efter Krigen bliver meget kapitaltæknep; der er Huller nok til den Kapital, der maatte komme paa Markedet, saa det er meget beklageligt, at der ogsaa skal bruges Kapital til at erstatte Anlæg, der fremdeles er funktionsdygtige. — For de neutrale Lande vil disse Antipatier dels betyde en Chance for at trænge ind paa de ledige Markeder, og dels en Fare for, at de Fabriker i Krigslandene, som ikke kan sælge til deres gamle Kunder, vil kaste deres Overproduktion ind paa de neutrale Markeder med Dumping-Priser; hvad der vil virke stærkest, beror paa, hvor vel rustet man er til at udnytte Chancerne og møde Faren. Og dette vil være meget forskelligt i de forskellige Brancher.

Overfor alle disse Forstyrrelser i Industriens normale Afsætning staar en enkelt ekstraordinær og betydelig, men desværre kortvarig Efterspørger: de tømte Forraad, og netop paa det industrielle Omraade betyder Forraadene en Del. Under Krigen har Forraadene jo tildraget sig en betydelig Opmærksomhed, og efter Krigen vil deres Retablering give mange Hænder Arbejde. Rundt om i Landene — baade de krigsførende og de neutrale, baade de isolerede og de, hvis Leverandør er isoleret — vil man have opbrugt sine Forraad af talrige Raastoffer og færdige Industri-varer, medens de Forraad, der er indespærrede, f. Eks. i Rusland, eller standsede i England, navnlig bestaar af Raastoffer; thi der er større Tab ved at standse en

Raastof-Produktion og mindre Risiko ved at fortsætte den end en Industri; desuden har det skortet paa Arbejdskraft til at gøre Produkterne færdige.

Nu vil det sikkert gælde for mange af de vigtigste Raastoffer, at der normalt er saa smaa Lagre af dem, at man hurtigt kan indhente det tabte; ofte er det kun et Transport — ikke et Produktionsspørgsmaal. Af Kul havde vi saaledes ved Opgørelsen i Februar 1915 kun nok til 1½ Maaned, skønt det Minus, Importen fik straks efter Krigen, næsten var helt indvundet i Februar; Kul er jo en voluminøs Vare, som man helst lader gaa saa direkte som muligt fra Minen til Kunden uden ufoørnødne Omladnings- og Pladsudgifter, og Driften af Minerne gaar jo kontinuerligt Aaret rundt. Det sidste gælder ogsaa Metallerne, men for de kostbarere spiller Udgifterne til Lagring og Omladning jo en mindre Rolle. Af Rug havde vi som bekendt meget lidt ved Krigens Udbrud, og i det hele har man sikkert som Regel af Korn og andre Høstvarer kun nok til nogle faa Maaneder ind i det næste Høstaar. De saakaldte „synlige Forraad“ af de 5 Hovedkornsorter var saaledes i Sommeren 1914¹⁾ efter det internationale Landbrugsinstituts Opgørelse for i alt 11 Lande, hvorunder Rusland, Rumænien, Tyskland, England, U. S. A. og Kanada kun 1 (een) % af Verdenshøsten; men dette tyder unægtelig ogsaa paa, at de usynlige Forraad i de mindre Byer og hos Landmændene selv er mange Gange større end de synlige. Af mere specielle Høstvarer er der maaske mere, men af

¹⁾ Det er selvfølgelig Lagrene paa Minimums-Aarstiden, der interesserer. Har man efter Freden passeret et Minimum med normalt Lager, er alt i Orden.

Frugt f. Eks. slet intet ved næste Høst. Af Tekstilvarer, Huder, Gummi, Tømmer m. m. maaske mere end af Korn, men dog ikke meget mere — før man medregner de deraf producerede færdige Industrivarer.

Thi af færdige Industrivarer anser jeg Lagrene for at være forholdsvis betydelige. Allerede paa Grund af det uendelige Antal af Varieteter, der sætter „de store Tals Lov“ ud af Spillet; tilfældige Svingninger i Forbruget af Uld vil for største Delen opveje hinanden, men ikke i Forbruget af de 1 000 forskellige Uldvarer (svære og lette, Herre- og Dame-, Møbel- og Gardinstof, Tæpper og Trikotage, forskellige Farver og Mønstre o. s. v.). Fremdeles fordi der er saa mange flere Detaillagre end Engroslagre. Og dernæst fordi Køberen af færdige Varer ikke giver saa langt Varsel som Køberen af Raastoffer; Fabrikanten gør Uger eller Maaneder i Forvejen sit Bestik over, hvad han skal bruge, saa det kan eventuelt skaffes langvejs fra; men Køberen af færdige Varer gaar lige ind i en Butik, og saa skal der straks være et rigt Udvalg til hans Raadighed. Og Butiker er der som bekendt for mange af; ligesaa af Grosserer og Fabrikanter; men alle skal de kunne byde deres Kunder et rigt Udvalg. Hvor langsom i Forhold til Lageret er ikke Omsætningen i en Manufaktur- eller Isenkramforretning, sammenlignet med en Urtekram-, Foderstof- eller Kulforretning?

Naar da efter Freden alle Fabriks-, Grossist- og Butikslagre skal bringes paa Fode, vil Industrien faa en hel Del Ordre ud over det løbende Forbrug. Men det vil ikke vare længe; thi hvis der er Raastoffer nok, kan Maskinerne hurtigt faa det Arbejde besørget, og

desuden vil Frygten for faldende Priser gøre alle Forretningsmænd meget forsigtige i deres Dispositioner.

Herved er jeg kommet til noget meget væsentligt. Det er givet, at mange Priser vil falde stærkt fra deres nuværende Niveau, og derfor vil ingen have større Lagre end nødvendigt. Naar Fabrikanten har faaet sit Raastof-Lager saa vidt forsynet, at han ikke risikerer at køre fast paa Grund af smaa Uregelmæssigheder i Tilførslerne, saa vil han se Tiden lidt an; han har maaske ikke naaet sit normale Lager, og han vil maaske egentlig helst op paa et større Lager end før Kri-gen, fordi denne har lært ham at forstaa Lagrenes Betydning; men foreløbig tør han ikke, og Renten er dyr. Ligeledes vil Grossister og Detaillister stoppe op, naar de dog kan byde deres Kunder et nogenlunde anstændigt Udvalg — og Konkurrenterne tænker jo ligesaa, saa de byder ogsaa et beskedent Udvalg — og saaledes vil man hurtigt komme til Ro i det i øvrigt ogsaa nationaløkonomisk set berettigede Standpunkt, at hvis den løbende Produktion er kneben, saa skal det løbende Forbrug have forlods, medens Lagrene maa vente. Den Paavirkning, som Lagrenes Supplering vil øve paa Priserne, vil altsaa blive udstrakt over et meget langt Tidsrum; ja Suppleringen vil delvis først finde Sted, naar Prisfaldet er afsluttet, og mange Butiker vil foreløbig staa tomme.

Enhver Handelsrejsende ved, at intet er saa generende for Afsætningen som vigende Priser. Man skulde omvendt tro, at der kunde afsættes mere til lave Priser, thi saaledes gaar det jo med selve Forbruget; men som Stødpude mellem Forbrug og Produktion ligger jo Lagrene, og det er dem, man ikke tør købe op til,

naar man slutter, at siden Prisen faldt i Gaar, falder den vel ogsaa i Morgen. Derfor forstærker et Prissald sig selv — ligesom en Prisstigning forstærker sig selv ved at animere Spekulationen — og i dette Tilfælde med mere Ret end ellers, fordi der virkelig er Grund til at tro, at de høje Priser vil hentæres indefra, efterhaanden som Produktionen kommer i Lave. Man vil ikke købe mere, end man er sikker paa at faa afsat hurtigt, og helst vil man arbejde paa Bestilling; det kan man i mange Tilfælde ogsaa komme til, fordi der er saa mange Huller at fylde, men der vil hurtigt indtræde Mathed.

Skønt Raastoffer er mest opskruet i Pris, vil denne Ængstelighed ramme dem mindst, thi Raastof-Producentens Hovedudgifter er Arbejds løn, Rente og Jordrente, der ikke er steget ret meget, og derfor heller ikke vil falde ret meget. Vel køber Landmændene Kunstgødning og Mineejerne Tømmer, saaledes at der ingen Vare gives, til hvis Produktion der kun anvendes umiddelbar produktiv Kraft og ikke Raastoffer; men der er dog mange Producenter, for hvem fremmed Raastof spiller saa lille en Rolle, at de ikke behøver at udsætte deres Dispositioner af Frygt for, at de senere kan foretage dem billigere. Raastof-Producenterne kan altsaa arbejde løs paa at udnytte de høje Priser, selv om disse gradvis nærmer sig det normale Niveau, og da deres Omkostninger er steget saa lidt, vil de kunne have en god Avance selv med vigende Priser. Eksempelvis kan nævnes Tysklands Kulminer, der sikkert vil forcere Driften og f. Eks. søge at oparbejde deres danske Marked; der vil være ufaglærte Arbejdere nok, og et Raastof-Marked er lettere at oparbejde end et industrielt Marked. Maaske Overfloden paa ufaglært

Arbejdskraft ogsaa vil føre til Forcering af Sukker-Produktionen og -Eksporten, men her med mere Fare for Overproduktion.

Derimod vil den industrielle Produktion blive meget generet af denne Frygt for faldende Priser, fordi den bruger Raastoffer med Prisfald. Hvis man køber mere Raastof og sætter mere i Arbejde, end man kan vente at kunne afsætte straks efter Produktionens Afslutning, vil man let blive underbudt af Konkurrenter, der har købt lidt senere. Den industrielle Beskæftigelse vil altsaa blive holdt indenfor forsigtige Grænser, saaledes at der efter den Periode, hvor Detaillagrene faar en foreløbig Supplering, kommer en Periode, hvor hverken disses Bestillinger eller Fabrikantens egne Dispositioner vil være nok til at hindre Arbejdsløshed, og det netop paa det Produktions-Stadium, hvor Arbejdet betyder mest. — Ogsaa Landmændene vil have Grund til lignende Forsigtighed. Vil Kornpriserne være faldet, naar den Høst skal sælges, som nu forberedes ved dyr Kunstgødning, og vil Flæskepriserne være faldet, naar de Svin skal slagtes, som nu æder dyrt Korn? Ingen kan vide det. Men hvo intet vover, intet vinder; og var jeg i Landmandens Sted, tror jeg, at jeg vilde løbe den Risiko — i fuld Bevidsthed om, at der er en Risiko.

Den Forsigtighed, de faldende Priser maner til i saadanne Drifts-Dispositioner, vil ogsaa gælde Fastgørelse af Kapital, baade paa Industriens Omraade, paa det almindelige Bygningshaandværks, paa Trafikmidlernes m. m., og dette vil sikkert komme til at betyde mere end selve den høje Rente. Hvis Materialiernes Prisstigning under Genopbyggelsen af de krigs-

hærgede Egne betyder, at man om 3 Aar kan bygge 15 % billigere end nu, da maa den forventede Indtægt af Foretagendet kunne forslaa til en ekstraordinær Afskrivning paa 5 % aarlig, hvis man om 3 Aar skal staa paa lige Fod med sine Konkurrenter; og disse 5 %'s Tillæg til Pengerenten vil veje mere end selve dennes nominelle Stigning. (Vil Spareren paa samme Maade opnaa mere end den nominelle Rente for de Beløb, han har opsparet under Dyrtiden? Det beror ganske paa, hvad det er for et Forbrug, han har givet Afkald paa. Undlader han Købet af en Ting, der er steget stærkt i Pris, da vil han om 5 Aar foruden Renten have den Fordel, at han nu kan købe Tingen billigere; men er det Varer eller Tjenester, der ikke er steget, faar han kun Pengerenten).

Selve dette, at man udover Pengerenten skal afskrive Overprisen paa Byggeomkostningerne, vil dernæst virke tilbage paa Pengerenten, saa at den ikke vil blive saa høj, som man ellers skulde have ventet; thi man vil udsætte mange Kapitalanvendelser. Amerikaneren Fisher har som bekendt lukket Nationaløkonomernes Øjne op for Forbindelsen mellem Prisniveauets og Rentens Bevægelser; naar Renten — trods alle Nationaløkonomers Spaadomme i Begyndelsen af 1890'erne — i de sidste 20 Aar har været høj og stigende, da er dette en naturlig Følge af, at Guldproduktionen har sat Prisniveauet til Vejrs. Stiger dette 1 % aarlig, da maa Kreditor om 1 Aar have sin Kapital tilbage med 1 % Tillæg, bare for at faa samme Købeevne tilbage, som han laante ud, og kun Renten ud over denne Procent er løbende Indtægt; bruger han hele Pengerenten, tærer han paa sin Kapital. Omvendt

kan Debitor ogsaa være tjent med at give højere Rente, end der svarer til Kapitalens Grænseproduktivitet; thi de Ting, han køber for de laante Penge, er om et Aar steget 1 % i Værdi, foruden at de har givet almindeligt Udbytte. I Praksis er ingen sig dette bevidst; men Loven slaar alligevel igennem, fordi Debitorer Aar efter Aar ser, at man slipper godt fra at anbringe laante Penge i Ting; de bliver derfor dristigere og dristigere, og ved deres Efterspørgsel efter Kapital drives Renten op, saa at Kreditor delvis forskaanes for at tabe paa Priseniveauet. Et andet Udtryk for det samme er det gode Udbytte, Aktieselskaber kan give, fordi deres faste Anlæg er steget i Værdi, medens Aktiernes nominelle Paalydende er uforandret — indtil der uddeles Friaktier.

Omvendt under faldende Priseniveau. Da holder Kapitalefterspørgselen sig tilbage, saa at Pengerenten gaar under Grænseproduktiviteten, og Kreditor delvis hindres i at tjene paa sine Penges stigende Købeevne. Dette bliver altsaa Situationen i de nærmeste Aar efter Freden, saa at Pengerenten ikke bliver saa høj, som der vil svare til det knappe Kapitalmarked: den Økonomi med Kapitalen, som Situationen kræver, behøver altsaa ikke at fremtvinges af Pengerenten alene, idet den specielle Kapitalknaphed, Knapheden paa Materialer, gennem Materialpriserne virker Haand i Haand med den almindelige Kapitalknaphed. Men til Belysning heraf vil det være rigtigst at overveje, hvorfra Krigens Kapitaler overhovedet skaffes, et Emne, som jeg har belyst udførligere i Gads Magasins Juli-hæfte og berørt i det foregaaende, saa at jeg her kun skal nævne Hovedpunkterne.

Krigens Kapitaler kan kun skaffes fra to Kilder, Indtægterne og Formuerne. Fra Indtægterne kommer dels den ordinære Opsparing, der sædvanlig anbringes i nyttige Kapitalgenstande, dels den ekstraordinære Opsparing, som skyldes Krigens Avancer, eller Krigens nationale Moral, eller Krigens Hindringer, idet man er afskaaret fra mange udenlandske Varer eller fra at beskæftige de indkaldte paa sædvanlig Maade. Den Formue, Krigens suger til sig, er navnlig den løse, men ogsaa den faste: Krigens medfører, at Forraadene opbruges, saa at Forretningsmændene ser deres Driftskapital forvandlet til Bankindlaan, der direkte eller indirekte laanes til Staten. Landmændenes Besætninger forvandles ligeledes delvis til Statsobligationer, og den i Maskiner, Bygninger o. s. v. anbragte faste Kapital hentæres ved manglende Vedligeholdelse og Fornyelse. Mulighederne for at føre Krig ved Hjælp af Formuerne reduceres imidlertid stærkt, efterhaanden som Forraadene opbruges, og Krigens Financiering skydes derfor mere og mere over paa Indtægterne, d. v. s. den ekstraordinære Opsparing. — Om det netop bliver de Folk, der har tjent Avancerne eller realiseret Forraad og Besætninger, som bliver Ejere af de nye Statsobligationer, er en Sag for sig. For den, som atter skal have mobil Driftskapital eller Besætning, er det en meget ubekvem og tilmed risikabel Anbringelse; men det synes da ogsaa i høj Grad at være lykkedes at faa mere passive Kapitalister til at bytte Gaarde med de aktive Kapitalister, saa at disse har Fortrinsret til de mere disponible Kapitalformer.

Men hvad er disponibel Kapital, og hvor meget findes der deraf efter Krigens? Staar mine Penge paa

Folio i en Bank, har jeg individuelt set disponibel Kapital; men hvis Bankens tilsvarende Aktiv er urealisable Statsobligationer, kan min Ret til at hæve Pengene maaske ikke blive effektiv. Socialt set er der ingen anden disponibel Kapital end Forraadene og den løbende Opsparing, og Forraadene er jo opbrugt. Det er derfor, at der vil komme en saa frygtelig Kapital-klemme efter Freden. Forretningsmanden vil have Lager igen, og Landmanden vil have Besætning igen, og de krigshærgede Egne vil have Bygninger igen; og alle vil betale med Statsobligationer, som ingen vil købe. Redningen kan kun komme fra Ulandet eller fra den løbende Opsparing, men denne kræver Tid. Det er Krigsaaenenes endelige Placering, der skal foregaa, og det vil da vise sig, at det delvis er Blændværk, at Tyskland har klaret sig med indenlandske Laan; det var man nødt til paa Grund af Isolationen, men netop derfor er Forraadene mest udtømt der, saa at man efter Freden vil være i størst Trang til udenlandske Laan. Importørerne vil helst købe paa Kredit, og Eksportørerne vil helst have Forudbetaling, og alle vil se hen til Staten, om den ikke ved et udenlandsk Laan kan konsolidere noget af sin Gæld og stille Valuta til Raadighed.

Ved Overvejelser over, hvor længe denne Kapital-klemme vil vare, vil det være gavnligt at klare sig, hvilke de største Kapitalanvendelser er. For Danmark mener jeg efter et foreløbigt, ganske summarisk Skøn at kunne regne, at der er bundet ca. 2 Milliarder Kr. i Beboelsesbygninger, derunder Landbrugets Stuehuse, $1\frac{1}{2}$ Milliard i Landbrugets Driftsbygninger, Besætning og Inventar, 1 Milliard i Trafik-

midler og 1 Milliard i Industrien. Det er altsaa forholdsvis lidt i Industrien, som man dog særlig tænker paa, naar man kalder vor Tid kapitalistisk; men de danske Beregninger støttes her af den — ganske vist paa dette Punkt heller ikke videre paalidelige — amerikanske Census, der opgør Industriens Kapital til 18 Milliarder Dollars, Landbrugets til 41 Milliarder; i det sidste Tal er Jorden og saavel Drifts- som Beboelsesbygningerne medregnede, saaledes at Forholdet mellem Landbrugets og Industriens Kapital ikke differerer mere fra det danske Forhold, end der kan gives rimelig Forklaring paa. Nu beror disse Kapitalgruppers Efterspørgsel naturligvis mere paa Kapitaltilvæksten end paa Status, og Forholdene vil være forskellige i Landbrugs- og Industrilande; men i Mangel af bedre mener jeg dog, at de nævnte Tal kan bruges som en foreløbig Vejledning.

Den vigtigste Kapitalanvendelse er altsaa Beboelsesbygninger; men denne Efterspørgsel vil sikkert give en Del efter i de krigsudmattede Lande; Købeevnen er jo svækket, og netop Beboelsen er desværre noget, som Folk mener at kunne spare paa, naar det kniber. Hos os stiger „Bygningsmassen“ ca. $2\frac{1}{2}\%$ aarlig (efter Schou, Om Byggevirkksomheden i Danmark), medens Folketallet knap vokser $1\frac{1}{4}\%$; hvis andre Lande viser en tilsvarende Forbedring i Beboelsesrum pr. Individ, vilde Halvdelen af den aarlige Nybygningskapital spares, hvis blot man midlertidig nøjedes med at bygge proportionalt med Folketallet (= bevare sin Standard), og dette vil altsaa være en betydelig Lettelse for Kapitalmarkedet; saa godt som ingen anden Forbrugsudgift er i den Grad Betaling

for Kapital som Husleje. Endvidere viser vore egne københavnske Erfaringer fra Byens store Brande for godt 100 Aar siden, at man under saadanne Forhold benytter meget billige Konstruktioner til Genopbyggelsen. (Hos os selv vil Købeevnen forhaabentlig ikke tvinge til en saadan Indskrænkning af Bolig-Efterspørgselen; men Bolig-Udbudet vil blive meget stærkt paa- virket af Kapitalklemmen, saa at vi maa befrygte en alvorlig Bolignød). — Den næstvigtigste Efterspørger er Landbruget. Udenfor de krigshærgede Egne vil der ikke trænges til flere Driftsbygninger, før Besætningerne og hele Driften er normal; dog vil en Del Krigsfortjeneste blive anbragt i Bygninger. M. H. t. Besætningerne kan Landbruget ikke besvære det almindelige Laanemarked; thi det maa selv lægge til; lidt kan man maaske købe fra de skaanede Lande, i. Eks. Heste fra Amerika; men som Helhed maa Landmændene hjælpe sig selv eller købe af hinanden. Landmanden maa altsaa spare ved at undlade Salg af Korn, og medens han normalt har en løbende Indtægt ved Salg af de Kreaturer, han opdrættede i Fjor eller Forfjor, vil Besætningsudvidelsen eiter Freden bringe ham til at nøjes med en meget beskedent løbende Indtægt (og Forbrugerne til at nøjes med en beskedent løbende Kødproduktion). — Industrien har som omtalt en meget hurtig Fornyelse af sine Maskiner, fordi der i de fleste Brancher uafslædig sker Opfindelser; fuldstændig funktionsdygtige Maskiner, der egentlig kunde holde i en Menneskealder, kasseres altsaa i i. Eks. 10 Aars Alderen, fordi de nye Maskiner er dem for overlegne. Men ved en saadan Rentabilitets-Beregning vil en høj Rente og en abnormt dyr An-

skaffelsessum for Maskinerne naturligvis kunne forskyde Skæringspunktet, saa at Industrien midlertidig vil begrænse sine Krav til Kapitalmarkedet. Det betyder altsaa en Forsinkelse af forskellige nye Opfinders Gennemførelse (og af den Prisnedsættelse, Forbrugerne skulde have derigennem); og det betyder delvis en virkelig Besparelse af Kapital, ikke blot en Udsættelse. — Tilbage staar Trafikmidlerne, hvoraf Krigen har ødelagt saa mange (Jernbaner, Broer, Havne, Skibe m. m.). Erstatningen af alt dette haster stærkt og vil derfor stille meget store Krav til Kapitalmarkedet, men paa den anden Side er det ikke nødvendigt at udvide Verdens Jernbanenet med $2\frac{1}{2}$ % aarlig (som nu).

Som Helhed er der altsaa adskillige Forhold af stor Betydning, som vil medføre, at den voldsomme Efterspørgsel efter Kapital efter Krigen vil blive neutraliseret, eller udjævnet over flere Aar, eller tilfredsstillet ad speciel Vej (Landmændenes Sparsommelighed, medens de supplerer Besætningerne); i modsat Retning virker dog Kapital-Dubleringen, hvis de tidligere Fjender ikke mere vil købe af hinanden eller hindrer det ved Told. Kapitaldannelsen vil blive hæmmet af det faldende Prisniveau, fordi Forretningsverdenens Avancer bliver saa smaa, og disse plejer at betyde meget for Opsparingen. Men den Sparsommelighed, der mere bestaar i Nøjsomhed og Offervillighed, vil have gode Kaar; dels fordi Krigens nationale Moral vil vare længe efter Freden, og dels fordi intet er saa stimulerende for Sparsommeligheden som de „konkrete Sparemaal“; en Opsparing, som kun fører til nogle Tal i en Sparekassebog, er ikke meget fristende; men naar Spareofret betyder, at man faar sin Forretning i Gang

igen efter Krigens Forstyrrelser — ja da vil mange næsten finde mere Glæde i at sætte Pengene i Forretningen end i at forbruge dem. Ligeledes vil Arbejdssomheden blive stimuleret (medens dog andre vil være sløvede og svækkede, naar de vender hjem fra Fronten). Endelig vil Spareevnen endnu en Tid efter Freden være stor i forskellige Raastof-Brancher og hos Skibsfarten, ligesom Realisationen af de indespærrede og udespærrede Forraad skaffer disponibel Kapital.

Efter Napoleonskrigene varede det 3 Aar, inden Renten for Alvor begyndte at falde, og 10 Aar inden den var normal. I Artiklen Zinsfuss i Handwörterbuch der Staatswissenschaften gives der saaledes følgende Oplysninger. I Preussen steg Renten 1816—18 fra 4,8 % til 5,9 % i Anledning af Genopbyggelsen o. l.; fra 1818 gik den afgjort nedefter, og 1825 var de andre tyske Stater ved Konverteringer gennemgaaende naaet ned til 4½ eller 4 %. I England var den effektive Rente af Consols i 1815 5 % og i 1818 4 %; derefter optraadte Kontinentet som Laantager, saa at Renten atter steg til 4½, men i 1824 var den nede paa 3,3 %. I Frankrig sank Statens effektive Rente 1816—18 fra 8,50 til 7,15 %; derefter sank den raskere til 5,00 i 1822 og 3,75 i 1829. Herved maa det samtidige Fald i Prisniveauet have i Erindring. — Jeg betragter det imidlertid som givet, at det denne Gang vil forløbe hurtigere, navnlig fordi Velstandsniveauet nu er saa langt over Eksistensniveaet, saa at der, naar man vil, kan stilles langt større Beløb til Raadighed for Retableringen. Desuden spiller Plyndring og Brand nu en mindre Rolle, og denne Krig vil forhaabentlig ikke vare saa længe som Revolutions- og Napoleonskrigene,

der — om end med Afbrydelser — varede ca. 25 Aar. (En Krigs Formuetab er dog ikke proportionalt med dens Varighed; thi jo længere den varer, des mere bæres Byrderne af Indtægten og ved Elendighed).

Prisniveauet paavirkes dernæst af Pengemængden, og denne har under Krigen været stærkt stigende baade i de krigsførende Lande og i de neutrale, fordi der er udstedt saa mange Sedler. Skulde noget Land ikke have deltaget direkte heri, da vil de krigsførende Landes Guld-Eksport — under og navnlig efter Krigen — alligevel ogsaa gøre Spørgsmaalet aktuelt, saa at det ikke bliver Vare-Knapheden alene, der præger deres Prisniveau. Ved Overvejelser angaaende Sedlernes Indflydelse maa det erindres, at en Seddel er en fysisk Genstand, der befinder sig paa en bestemt Længde- og Breddegrad, i en bestemt Pengepung eller Kasse, og det er derfor bedst at undersøge, hvor disse mange Milliarder i nye Sedler er blevet af.

Hos os selv, der jo straks i August 1914 udvidede Seddelmængden stærkt, kan først peges paa de forsigtige Personer, der paa Grund af de urolige Forhold holder større Kassebeholdninger end ellers, eller ligefrem hengemmer Penge. En saadan Forsigtighed skyldes ikke altid Nervøsitet, men kan være fuldstændig berettiget, f. Eks. fra Provinsbankernes Side. Dernæst vil de abnorme Omsætningsformer beslaglægge mange Kontanter, i 1914 f. Eks. det voldsomme Opkøb af Heste, senere af Hornkvæg; systematisk Opkøb til Eksport af Varer, der allerede er naaet ud til Detailhandlerne, sker selvfølgelig heller ikke med Checks, ligesom de nye og ukendte Firmaer ikke altid

kan faa saadanne akcepteret som Betaling, men maa møde med Landets rede Penge. Endvidere vil Krigens Avancer aflejre en Mængde Sedler rundt omkring. Den Landmand, som ellers lige kan holde Balance mellem Indtægter og Udgifter, vil ikke have mange Sedler liggende, thi faar han en Indtægt fra Mejeriet eller Slagteriet, er der straks en eller flere ubetalte Regninger, som har ventet paa den; men naar han tjener godt paa Krigen, kan han tillade sig at have saa mange Penge liggende, at enhver Regning kan betales ved Præsentationen. Ligeledes vil Byernes nye Matadorer have faaet Raad til at fremvise velspækkede Tegnebøger. Endelig vil den ringe Arbejdsløshed, det meget Overarbejde, Sikringsstyrkens Lønning, Hjælpekassernes ekstraordinære Understøttelser og Dyrtidstillægene kræve særligt store Beløb til de ugentlige og maanedlige Udbetalinger.

I de krigsførende Lande vil de samme Forhold mærkes, og delvis i forstærket Form. Hele den abnorme Omsætning ved Fronterne med lokale Requisitioner o. l. kræver selvfølgelig mange Kontanter, og i de mest udsatte Egne vil Bankerne være lukkede (men Omsætningen ganske vist næsten standset). Forsigtigheden vil give sig det nye Udslag, at man hellere vil have renteløse Sedler liggende end rentebærende Statsobligationer; thi foruden at de sidste deltager i de samme eventuelle Kursforringelser som Sedlerne, har de en Risiko for sig selv, nemlig et voldsomt Kursfald efter Freden, naar saa mange Ejere af Obligationer vil søge at realisere dem for at faa deres Bedrift i Gang. Navnlig de, der har faaet deres Driftskapital fri, fordi de har maattet realisere Lagre eller

Besætninger, vil nødig straks binde den igen, og de vil maaske tilmed være ængstelige for at deponere Salgssummen i en Bank, fordi det kunde røbe, at de havde Raad til at tegne Statsobligationer.

Man skulde mene, at ogsaa selve det høje Prisniveau kræver flere Kontanter til Omsætningen, men dette er kun delvis rigtigt. Pengebehovet bestemmes mere ved Indtægtsniveauet end ved Prisniveauet, thi de Omsætninger, der ikke er knyttet til Indtægts Udbetaling og Forbrug, sker i særlig Grad ved Hjælp af Checks. De helt forretningsmæssige Vareomsætninger er jo overvejende en gros, i alt Fald i Byerne, medens Landmændene endnu har en Del Køb og Salg med Kontanter. Men hvis en Arbejders Ugeløn er 30 Kr., da maa der hver Uge være 30 Kr. til Stede til Udbetaling af hans Løn, og om han derved kan købe faa eller mange Varer — alt efter Prisniveauet — influerer ikke paa Pengebehovet. I alt Fald snarest i modsat Retning; thi jo værre Dyrtid der er, des hurtigere tæres der paa Ugelønnen, saa at Pengene hurtigere vender tilbage til Forretningsverdenen og atter kan fungere; er man i Forhaanden, henlægges der Beløb til Husleje og Anskaffelser; men er man i Baghaanden, skal Ugelønnen maaske allerede paa Lønningsdagen anvendes til at betale skyldig Husleje og Regningsgæld. Først naar Ugelønnen forhøjes ved Dyrtidstillæg, kræves der flere Kontanter. (Ogsaa for en almindelig Forøgelse i Guldmængden gælder det, at Guldet eller de derpaa baserede Sedler ikke kommer „til Hvile“ i en normal Cirkulation, førend Indtægtsniveauet er steget saa vidt, at der er lidt flere Penge i alle de mange private Pengepunge; Prisstigningen

alene kan ikke binde Guldet). — For en Del af Landbrugsomsætningen kan vi altsaa nok hævde, at de høje Priser beslaglægger flere Kontanter, men til Gengæld er de omsatte Kvanta paa flere Punkter mindre.

Der er saaledes en Række naturlige Funktioner for de udstedte Sedler, men om de alle finder Anvendelse paa denne Maade, er et andet Spørgsmaal. Gør de ikke det, er der en Mulighed for, at Sedlerne kan virke aktivt stimulerende paa Prisniveauet. Hos os og i vore neutrale Nabolande har Seddelmængdens Forøgelse utvivlsomt kun været Virkning, ikke Aarsag; men i de krigsførende Lande har Fristelserne naturligvis været større. Det er jo en nem og billig Laaneform for Staten (ved Seddelbankens Hjælp eller direkte), men mit Hovedindtryk er dog, at Staterne har givet saa rig Lejlighed til at ombytte Sedlerne med rentebærende Obligationer, saa at Omsætningen ikke har været besværet med store døde Seddelmasser; foretrak Folk Sedlerne for Obligationerne, blev det deres egen Sag. Sedlerne har altsaa kun været Middel (ét blandt flere) til at skaffe Betaling for Regeringernes store Vare-Efterspørgsel; det er denne Efterspørgsel i Forbindelse med Knapheden paa Varer, som har sat Priserne op. Naar Sedlerne under ældre Krige har virket direkte stimulerende paa Priserne, ud over hvad Regeringens Efterspørgsel i alle Fald maatte have medført, da har det været, fordi man ikke ved periodiske Statslaan i tilstrækkeligt Omfang har skaffet Sedlerne et naturligt Afløb; Folk kunde ikke komme af med dem uden ved selv at købe Varer; ved denne nye Udgivelse forceredes Priserne end mere — og des mere skyndte man sig med at komme af med Sedlerne,

inden deres Købeevne igen forringedes. Saadan fornyet Udgivelse til ekstraordinært Varekøb tror jeg ikke der har været ret meget af denne Gang, hverken til Forbrug eller til Spekulation eller til produktive Anlæg, som ikke ellers vilde være kommet i Gang; de sidste f. Eks. lokket frem ved billige Rente-Tilbud fra Bankernes Side¹⁾.

Efter Freden vil disse Seddelmasser, der midlertidig har fundet en passende Plads i Livet, begynde en midtpunktsøgende Bevægelse. Trygheden vender tilbage, saa at man ikke bryder sig om at have kontante Reserver liggende. Omsætningsformerne bliver normale igen. Der tjenes ikke mere saa store Avancer i Byerne, og Landmændenes Indtægter flyder mindre rigeligt. Mange bliver arbejdsløse, saa at de ikke en Gang ved Ugens Begyndelse har Penge i Pungen. Livet ved Fronterne hører op. Man er ikke mere saa bange for at røbe, at man har tjent noget under Kri-gen, og de der har haft deres Driftskapital liggende i Sedler, vil nu benytte disse til at komme i Gang igen. I modsat Retning virker eventuelle Spekulationer i stigende Seddelværdi, som hos os for 100 Aar siden; men da man kan faa den samme Værdistigning, selv om man sætter Pengene paa Rente, vil det næppe betyde noget. Snarere kan man sige, at Forretningslivet rent midlertidigt for at komme over det døde Punkt

¹⁾ Efter Foredragets Afholdelse har tyske Banker ganske betegnende udsendt en Opfordring til Folk om endelig at bruge Checks for at spare paa Sedlerne og derved forbedre Funderingen. Bankerne har vel nok deres private Hensigter med denne Henvendelse, men den tyder i alt Fald ikke paa, at de føler sig besværet af døde Seddelmasser.

med at komme i Gang, inden Indtægterne flyder normalt, vil binde en Del af Sedlerne.

Sedlerne vil altsaa blive deponerede i Bankerne, disse sender dem videre til de større Banker, men Centralbanken indløser dem ikke. Hvis Staterne nu var ligesaa ivrige som under Krigen til at ombytte Sedlerne med Obligationer, og hvis Folk paa deres Side fremdeles var patriotiske nok til at modtage Statsobligationer, vilde de overtallige Sedler forsvinde ligesaa hurtigt, som de frigjordes fra de ekstraordinære Anvendelser. Men Staten vil gerne se Tiden lidt an, og Folk begynder at se, hvordan det store private Udbud af Obligationer svækker disses Kurs, saa eventuelle nye Statslaan — af hvilke der dog vil fremkomme nogle — gaar ikke saa glat. Derfor er der nu en virkelig Fare for døde Seddelmasser og for den dermed følgende kunstige Paavirkning af Priserne (d. e. Forhindring af det gamle lave Prisniveaus Tilbagevenden).

En stor Del af Sedlerne vil dog blive skaffet ud af Verden ved udenlandske Laan. Navnlig Tyskland, Østrig og Rusland vil trænge stærkt til udenlandske Tilførsler og til at forbedre Valuta-Kursen, delvis ogsaa de andre Lande, og dette kan kun gøres ved Guld eller Gæld. De Guldmasser, Centralbankerne under Krigen har suget sammen fra Omsætningen, vil man maaske nu have Mod til at eksportere; og selv om det ikke mest er Staterne selv, der trænger til Indførsel, vil man dog se hen til dem som de nærmeste til hurtigt at skaffe udenlandsk Kredit, eventuelt mod Pant. De Tilgodehavender, Staterne derved faar, f. Eks. i New-York, kan private Importører saa faa Del i ved

at afgive deres Sedler, og saaledes virker de udenlandske Laan altsaa til Seddelmængdens Reduktion.

Kommer Valuta-Kurserne ikke straks i Orden herved, vil man maaske søge at fortsætte med nye Laan; thi baade svingende og stigende Seddelværdi er meget generende for den legitime Handel (jfr. vore Sedlers stigende Værdi efter 1813, hvilket generede Forretninglivet meget), og en fortsat lav Seddelværdi fordyrer Importen. Derfor kan man alligevel godt være langt fra normalt Prisniveau; det er Sedlernes specielle Værdiforringelse overfor Guldets, man har faaet ophævet, medens Sedlernes + Guldets fælles Værdiforringelse overfor Varerne først kommer i Orden, naar Vareproduktionen og Seddelmængden begge bliver helt normale. Det der er sket er, at man omtrent samtidig har faaet ét Prisfald ved Spærringernes Ophør o. l., og ét ved Valuta-Kursens Forbedring, men alligevel mangler man endnu meget i det fulde Prisfald, og maa der være mere taalmodig.

Hvor hurtigt Varemængden vil blive normal, er udviklet i det foregaaende. Hvor hurtigt Seddelmængden bliver det, og om den overhovedet nogensinde bliver det, er mere uberegneligt; thi her gør vilkaarlige Indflydelser sig stærkt gældende. Værst vilde det være, hvis man lod Forholdene komme foreløbig til Ro med en delvis reduceret Seddelmængde, og derefter begyndte at reducere helt til Bunds; thi en saadan udefra kommende Paavirkning paa Prisniveauet virker langt mere deprimerende end den indefra kommende; at Prisen paa en bestemt Vare falder, fordi den Vares Produktionsforhold bliver normale, kan man overskue og finde sig i; men ikke det ubestemte

Tryk, der hviler over det hele. Ogsaa af den Grund vilde en midlertidig Undladelse af den fulde Reduktion virke uheldigt, at Arbejdslønnen da midlertidig maatte bringes i Niveau med Priserne, for derefter atter at reduceres. Nogle af de Interesser, som knytter sig til en ufuldstændig Reduktion af Seddelmængden, kan nøjes med en saadan midlertidig Udsættelse af Reduktionen, nemlig de arbejdsløses Interesse i at blive sat i Arbejde ved Hjælp af Sedlerne; men de forgældede Statskassers Interesse i et højt Prisniveau kræver, at Seddelmængden vedvarende holdes høj. Det sidste maa som nævnt betragtes som det mindste Onde; dog vilde en gradvis Seddelreduktion, der netop opvejede den overtallige Guldproduktion, betyde et stabilt Prisniveau, og den midlertidige ufuldstændige Reduktion vilde altsaa betyde en Anteciperung af de kommende Aars normale Prisstigning.

Prof. Birck har nylig i sit Foredrag ved det sjællandske Landbodelegeretmøde (senere trykt i Gads Magasin) udtalt det som sin bestemte Overbevisning, at man vilde beholde en Del af Sedlerne, og navnlig af Hensyn til de Arbejdsløse. Jeg mener dog, at det snarere bliver af Hensyn til Statsgælden; thi der kan ikke udrettes ret meget til Fordel for de Arbejdsløse. Det sikreste, Staten kan gøre for disse, er selv at sætte Arbejder i Gang; det forlyder, at man i Berlin allerede har en Liste over Arbejder, som skal fremmes efter Freden. Men Stat og Kommunes samlede Nybygnings-Udgift har hidtil højst været en Fjerdedel af hele Samfundets; hos os saaledes 30—40 Mill. Kr. af en aarlig Udgift paa 150 Mill. til nye Bygninger, Baner, Havne, Maskiner, Besætninger osv. Derfor vil

en Forcing af offentlige Arbejder nu som i normale Kriseperioder kun kunne opveje en Del af det manglende private Arbejde. Og selv om det, at Staten under Krigen har lært sin Magt og sit Ansvar at kende som aldrig før, vil betyde, at den faar Lyst til at udvide sine Rammer, saa at den eller Kommunen f. Eks. giver sig til at bygge almindelige Beboelseshuse, da maa man erindre, at dette let med de høje Materialpriser vil give et Driftstab, som Skatterne skal bære, og de er i Forvejen høje; endvidere, at Statsgælden yderligere maatte forøges, hvad man ligeledes nødig vil; og endelig, at Mangelen paa Byggematerialier (speciel Kapital) og Fagarbejdere sætter snævre Grænser for, hvad der overhovedet kan udrettes i denne Henseende, samtidig med at Genopbyggelsen — med og uden Statshjælp — gaar i Gang i de hærgede Egne. Endvidere vil der kræves en Del udenlandsk Valuta til Køb af Materialer. Tilsvarende Indvendinger gælder Fremme af Byggeriet ved Statslaan til Kommuner og Byggeforeninger. — I en normal Kriseperiode kan de offentlige Foretagender betyde mere, fordi det netop er Bygge- og Anlægsvirksomheden, der stagnerer, men her er det egentlig Vareproduktionen, der trænger til Støtte, og dette er meget vanskeligere for Staten; det er de ufaglærte Fabrikarbejdere, det især kniber med at skaffe Arbejde. Kun hvis der, som Birck udvikler, bliver Fare for Uroligheder, kan det ventes, at Staten vil bringe meget store finansielle Ofre for at modvirke Arbejdsløsheden.

Imidlertid vil den døde Seddelmasse kunne virke aktivt uden Statens Hjælp. Thi Sedler, som der ikke med det gældende Pris- og Indtægtsniveau er Plads

for i Cirkulationen, maa skaffe sig en Plads, da de ellers paafører deres Indehaver et Rentetab; de vil blive deponerede i Bankerne, og disse maa ved Rente-nedsættelse søge at faa dem udlaaent til Foretagender, som ellers ikke vilde være kommet i Gang, og som derfor øver en aktiv Indflydelse paa Priser og Lønninger. Ad denne Vej vil Sedlerne da ogsaa kunne komme til at virke i Vareproduktionen; men da der ikke vil blive Tale om helt at hindre Prisernes Fald, og da Renten alligevel ikke bliver helt lav, er det tvivlsomt, hvor meget en saadan Stimulans vil betyde. Desuden vil Arbejdslønnen ikke stige¹⁾, før Arbejdsløsheden omsider er overvundet, og først da vil Omsætningen begynde at binde Sedlerne. Derefter vil disses særlige Betydning være at opretholde en Dyrtid, som Staten ellers ikke holder sin Haand over; men hvis man saa inddrager Sedlerne, fordi de har gjort deres Pligt, og fordi Arbejdslønnen alligevel kommer til kort i en Prisstigningsperiode, saa kommer man ind paa det, jeg foran betegnede som det værste, nemlig at holde Priserne oppe en Tid og saa alligevel lade dem gaa helt ned til det gamle — og forudser man dette, bliver der ikke sat Arbejde i Gang. Arbejdernes midlertidige Interesse i en stor Seddelmængde modvirkes altsaa af deres varige Interesse i det modsatte.

Hovedformaalet med at bevare en Del af den forøgede Pengemængde og dermed en Del af det forhøjede Prisniveau maa derfor være at gøre Byrden

¹⁾ Det maa vel snarest befrygtes, at mange af de under Krigen i de krigsførende Lande opnaaede Lønforhøjelser knækker sammen, naar Arbejdsløsheden begynder, navnlig da de især er knyttede til Krigsindustrien.

ved Statslaanene lettere. Dels ved i Forstaaelse med Seddelbanken at bevare denne rentefri Statsgæld; Seddelprivilegiet bliver jo mere værd, hvilket Staten vil tilegne sig. Og dels ved at gøre de Penge, Statslaanene lyder paa, mindre værd; Staten kan saaledes drage de behagelige Konsekvenser af Prisniveauets Stigning (f. Eks. at forhøje Skattesatserne), men undlade de ubehagelige Konsekvenser (Lønningslovene). Men selv om Staten drager begge Slags Konsekvenser, vil den i alt Fald ikke forhøje Obligationsrenterne „af Hensyn til Dyrtiden“, og disses nominelle Uforanderlighed bliver da en reel Besparelse.

Herved kommer store Interesses modsætninger frem. Først og fremmest mellem Kreditorer og Debitorer; blandt de sidste er Landmændene og de øvrige Grundejere, og dem under man jo egentlig ikke en saadan Værdistigning af deres Ejendomme paa Forbrugernes, Lejernes og Kreditorernes Bekostning. Indenfor Kapitalist-Gruppen er der dernæst Modsætning mellem Aktieejere og Obligationsejere; de sidste faar et klart Tab, hvis Prisniveauet stiger, men Aktier lyder kun tilsyneladende paa en Pengesum; i Virkeligheden betyder de Andele i Ting, og naar disse Ting stiger, følger de med, ja mere end det, hvis Selskabet har Gæld. Endvidere er der Modsætning mellem de Arbejdsløse og de Arbejdere, der har Arbejde, samt alle fastlønnede; de sidste ser deres Løns Købeevne svinde, medens de første ikke har noget at tabe i Øjeblikket. Endelig er der Modsætning mellem Guldmine-Interesserne (særlig engelske Kolonier) og de øvrige Lande, samt mellem Kreditor-Stater som England og Frankrig, der nødig vil se Værdien af deres Beholdninger af

fremmede Obligationer synke endnu mere, end Rentens Stigning allerede har medført, og saa Debitor-Staterne paa den anden Side.

Meget vil derfor bero paa, hvem der efter Krigen faar Magten i Staterne og mellem Staterne, den ene eller den anden Samfundsklasse, den ene eller den anden Statsgruppe. Og meget vil bero paa Krigens Varighed; thi endnu er Statsgælden ikke værre, end at den kan bæres, navnlig hvis Freden foreskriver indskrænkede Rustninger, og hvis man indfører fiskale Statsmonopoler; men Krigen kan blive saa langvarig, at det bliver umuligt at bære Gælden uden en eller anden Form for Reduktion.

Skulde det ske, at man lader Pengeværdien synke, da bliver det det sidste Spørgsmaal, om det bliver i alle Lande eller kun i nogle. Bevarer man Guldmøntfoden¹⁾ overalt, maa alle Lande jo følges, og dette er en stor Fordel for den internationale Handel; thi Im- og Eksportører véd da nogenlunde, hvilke Vekselkurser de maa regne med. Selv de Lande, der ikke aktivt har deltaget i Seddelforøgelsen (men som dog heller ikke har forladt Guldfoden), faar deres Del i Prisstigningen og Pengeforøgelsen; thi dels vil noget af de andre Landes Guld finde Vej til dem, og dels vil deres udenlandske Handel tvinge Priserne i Niveau med andre Landes, og de maa da tilsidst have flere Omsætningsmidler til den forøgede nominelle Omsætning.

¹⁾ Det er klart, at man godt kan bevare Guldmøntfoden og alligevel lade Pengeværdien synke, selv med uforandrede Møntlove; thi Guldets Værdi kan ikke blot synke ved, at Guldets egen Mængde stiger, men ogsaa ved at den samlede Mængde af Guld + udækkede Sedler forøges.

Men et enkelt Land kan selvfølgelig godt skille sig ud fra det øvrige og vægre sig ved at deltage i en saadan varig Foringelse af sine Penges Værdi. I svensk Ekonomisk Tidsskrift for Februar 1915 udtaler D. Davidson saaledes, at hvis et Land med større Guld-mængder skulde beslutte sig til at eksportere sit Guld, vilde England og Frankrig ophæve den frie Udmøntningsret, saa at Sterling og Franc kunde beholde sin Værdi, selv om det Guld, de indeholdt, sank i Værdi; thi ellers vilde deres udenlandske Krav, der lyder paa disse Møntsorter, synke i Værdi. Davidson citerer endvidere en ældre Udtalelse af Helfferich i samme Retning. En saadan Separat-Taktik vilde vel genere den udenlandske Handel; men den vilde gøre den indenlandske Handel sikrere og fritage Arbejderne for at komme bagefter med Lønforhøjelserne.

Dog Guldets glimrer i Befolkningernes Øjne, selv om Nationaløkonomerne smiler ad dets Ufuldkommenhed som Værdimaaler. Baade overfor Bestræbelser for at gøre Pengene mere værd end Guldets, og overfor Tendenser til at svække Dækningsreglerne og derved svække Guldets Værdi, vil det vise sig, at Befolkningen har mere Tillid til det ufuldkomne Guld, end til de kloge Videnskabsmænd; og alle praktiske Forretningsmænd vil straks protestere mod den hurtigst indtrædende Virkning af en Separat-Politik, nemlig de svingende Valuta-Kurser. Her har det ogsaa sin Interesse, at Helfferich i Slutningskapitlet af *Das Geld* (S. 587—92 i 2. Udg.) udtaler sig meget skeptisk om at komme bort fra Guldets, trods alle dets Mangler.
